

**ТРУДОВЕ ПРАВО;
ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

УДК 349.2

DOI: <https://doi.org/10.32631/v.2020.3.06>

Ірина Вячеславівна Василько,

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
кафедра правового забезпечення господарської діяльності (доцент)*

**НАГЛЯД І КОНТРОЛЬ ЯК ОСОБЛИВІ ФОРМИ ЗАХИСТУ ТРУДОВИХ
ПРАВ ПРАЦІВНИКІВ, ЯКІ ЗДІЙСНЮЮТЬ ТРУДОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ
У РОБОТОДАВЦІВ – ФІЗИЧНИХ ОСІБ**

На підставі аналізу наукових поглядів надано авторське визначення понять та особливості нагляду і контролю як особливих форм захисту трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб. Наголошено, що нагляд і контроль як особливі форми захисту трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, забезпечують дотримання законності у сфері праці, дозволяють своєчасно виявити й усунути в ній певні недоліки, а також ужити заходів щодо притягнення до відповідальності роботодавців, які вчинили порушення чинного законодавства про працю.

Ключові слова: нагляд, контроль, форма, захист, трудові права, працівник, роботодавець – фізична особа.

Оглядова стаття

Постановка проблеми

Відповідно до Конституції України одним із ключових прав кожної людини і громадянина є право на працю. Окрім того, що особа може самостійно здійснювати вибір роботи, вона також має право на справедливі і сприятливі умови праці та на соціальний захист від безробіття. Однією з державних гарантій реалізації права працівників на здорові та безпечні умови праці є нагляд і контроль за дотриманням законодавства про працю та охорону праці. Зауважимо, що державні нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства та за охороною праці виникли в нашій державі у вигляді фабричної інспекції ще в другій половині XIX ст. Формування системи державного контролю фабричною інспекцією за виконанням фабрикантами чинного тоді невеликого трудового законодавства виявилось дуже складним завданням для тогочасного суспільства. Нині в Україні на умовах трудового законодавства здійснює трудову діяльність близько 18 млн осіб, із них 11 млн – у галузях економіки, в тому

числі 3 млн – у промисловості і приблизно 2 млн працює на фізичних осіб-підприємців. Ситуація щодо дотримання конституційних гарантій трудових прав громадян, особливо стосовно забезпечення гідної праці, залишається однією з найактуальніших проблем у нашій державі, оскільки часті порушення трудових прав працівників сприяють масовій трудовій міграції та руйнуванню трудового потенціалу, втраті конкурентоздатності національної економіки.

Стан дослідження проблеми

Зазначеному проблемному питанню приділялась увага у роботах О. М. Бандурки, О. Е. Денисової, А. В. Могілевського, А. Я. Островського, А. Є. Пашерстника, Є. Ю. Подорожного, Є. М. Поповича, А. О. Сироватської, В. В. Сичової, Н. М. Хуторян, О. І. Шебанової та багатьох інших учених. У своїх дослідженнях автори наголошували на важливості нагляду і контролю як одного з ключових факторів у механізмі забезпечення трудових прав працівників. Утім, незважаючи на значну кількість досліджень із цього приводу, залишаються питання, які потребують подальшого вивчення, зокрема роль нагляду і контролю у здійсненні захисту трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, оскільки саме вони є більш уразливими до порушень трудових прав з боку роботодавців.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є визначити поняття та особливості нагляду і контролю як особливих форм захисту трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб. Відповідно до мети сформульовано такі *завдання*: з'ясувати сутність понять «нагляд» і «контроль», з'ясувати правову природу вказаних вище понять, запропонувати власне визначення нагляду і контролю як особливих форм захисту трудових прав працівників.

Наукова новизна дослідження

Наукова новизна цього наукового дослідження полягає в тому, що воно є однією з перших спроб на основі узагальнення низки наукових поглядів учених надати визначення понять нагляду і контролю як особливих форм захисту трудових прав працівників, які здійснюють трудову діяльність у роботодавців – фізичних осіб.

Виклад основного матеріалу

Починаючи наукове дослідження, слід зауважити, що більшість працездатного населення нашої країни є найманими працівниками, основним або навіть єдиним доходом яких є заробітна плата, яку вони отримують від роботодавця відповідно до укладеного трудового договору. Тому трудове законодавство посідає особливе місце в системі права будь-якої країни світу. Воно повинно враховувати нерівність можливостей роботодавця і працівника, який погоджується на

виконання запропонованої йому роботодавцем роботи в межах трудової функції, обумовленої в тексті трудового договору, а в низці випадків і в посадовій інструкції працівника, якого часто в тексті договору іменують співробітником організації. З огляду на це важливого значення набуває встановлення відповідних форм захисту трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб. Однією з таких форм, безумовно, є здійснення нагляду і контролю як особливих форм захисту трудових прав досліджуваної категорії працівників.

Авторський колектив Великого тлумачного словника сучасної української мови визначає слово захист як дію зі значенням захищати, тобто обороняти, охороняти кого-небудь від нападу, замаху, удару, ворожих, небезпечних дій; пильно стежити за недоторканістю чого-небудь і багато робити для цього; боронити, обстоювати погляди, права, інтереси, честь кого-небудь; брати участь у судовому процесі. Окрім цього, зазначається, що захист являє собою заступництво, охорону, підтримку [1, с. 432–433].

Науковець М. Р. Сиротяк указує, що захист прав – це сукупність заходів організаційно-правового характеру, що реалізуються компетентними державними органами та організаціями, яким таке право надано чинним законодавством, у межах процедур юридичного процесу з метою відновлення порушеного права, усунення перешкод у його реалізації, усунення реальної загрози порушення суб'єктивних прав протиправними діями, а також із метою застосування до порушника заходів правового примусу. Правовий захист слід розглядати як систему законодавчо встановлених процесуально-правових гарантій, а також діяльність уповноважених на це органів та організацій щодо їх реалізації з метою відновлення порушеного права, усунення перешкод у його реалізації, усунення реальної загрози порушення суб'єктивних прав протиправними діями порушника, а також із метою застосування до порушника заходів правового примусу [2].

А. В. Яковлева у науковому дослідженні зауважує, що захист трудових прав працівників – це будь-яка діяльність, що здійснюється суб'єктами в інтересах працівників і сприяє поліпшенню умов їх праці й добробуту. Авторка додає, що захист трудових прав як функція трудового права знаходить своє вираження у нормотворчій діяльності законодавчих і виконавчих органів. Зазначені суб'єкти у відповідних актах установлюють правовий баланс між «господарською владою» роботодавця і фактично залежним становищем працівника, забезпечуючи тим самим захищеність останнього у сфері праці. Захист трудових прав працівників розглядається як діяльність уповноважених суб'єктів, спрямована на забезпечення безперешкодної реалізації трудових прав працівників у разі їх порушення (загрози порушення) [3, с. 17].

Аналіз наукових позицій низки вітчизняних правників дає змогу визначити, що захист трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, необхідно тлумачити як комплекс визначених державою на нормативно-правовому рівні засобів, спрямованих на недопущення порушення прав, свобод та інтересів працівників, припинення таких порушень, а також поновлення стану, що існував до порушення права, що здійснюються шляхом установлення можливості оскарження рішень, дій та бездіяльності роботодавців – фізичних осіб у судовому порядку та застосування до винних у порушенні трудових прав зазначених суб'єктів трудових правовідносин заходів юридичної відповідальності.

Утім, забезпечити належний захист трудових прав працівників, які працюють у фізичних осіб-підприємців, неможливо без застосування таких форм, як нагляд і контроль. Узагалі, як пише В. Ю. Кобринський, нагляд – це діяльність державних органів зі спостереження за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта з метою отримання повної, об'єктивної та достовірної інформації про стан справ на ньому; застосування заходів щодо виявлення, попередження і припинення правопорушень (із правом прямого втручання в оперативну діяльність об'єкта контролю); надання допомоги підконтрольній структурі в поновленні законності і дисципліни; вжиття заходів щодо притягнення до відповідальності винних осіб. У демократичному суспільстві він є однією з найважливіших функцій державного управління [4, с. 46]. У свою чергу, контроль найбільш доцільно тлумачити як складову частину (елемент) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання Конституції, законів України й інших нормативних актів, додержання дисципліни і правопорядку й полягає у втручанні контрольних органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, даванні їм обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління та вжитті заходів примусу щодо підконтрольних органів [5, с. 223–224].

У контексті зазначеної проблематики слід згадати думку М. Черкеса та С. Васильєва, які цілком справедливо наголошують, що «контроль передбачає, що контролюючий орган може відмінити акти підконтрольного органу, нагляд же пов'язується із можливістю наглядового органу лише звертати увагу піднаглядного на оперативну діяльність підконтрольних органів»; нагляд – це «виявлення та попередження правопорушень, усунення їх наслідків і притягнення винних до відповідальності без права втручатися в оперативну й господарську діяльність піднаглядних об'єктів, зміни чи скасування актів управління» [6].

З огляду на зазначене вище, вважаємо за доцільне говорити про те, що контроль і нагляд як форми захисту трудових прав працівників, які працюють у фізичних осіб-підприємців, – це діяльність компетентних органів державної влади та відповідних громадських

організацій, що здійснюється ними на підставі, в межах і порядку, визначених законодавством, змістом якої є спостереження за дотриманням роботодавцями, якими виступають фізичні особи-підприємці, законодавства про працю з метою виявлення, припинення та/або попередження фактів учинення ними порушень норм законодавства, притягнення винних у цьому осіб до відповідної юридичної відповідальності та відновлення порушених прав і законних інтересів працівників, що в результаті сприяє зміцненню режиму законності та стану правопорядку у сфері трудовідносин, а також забезпечує належний рівень захищеності прав, свобод і законних інтересів її основних учасників – найманих працівників.

Серед особливостей нагляду і контролю у сфері забезпечення трудових прав працівників пропонуємо виділити такі:

- контроль і нагляд повинні здійснюватись безперервно й систематично;
- нагляд і контроль реалізують превентивну функцію держави;
- охоплюють лише певну сферу суспільних відносин, а саме трудових;
- передбачають втручання в оперативну діяльність підконтрольного підприємства, установи чи організації або їх структурних підрозділів та право самостійно притягати до відповідальності;
- передбачають наявність самостійних підстав виникнення, зміни та припинення відносин щодо державного нагляду і контролю за дотриманням норм трудового права.

Державний нагляд і контроль є одними з форм державного управління, покликаних забезпечити дотримання прав і законних інтересів працівників. Слід зауважити, що контроль, виступаючи компонентом правоохоронної діяльності, відіграє важливу роль у забезпеченні державної дисципліни, законності та правопорядку в тих чи інших сферах суспільних відносин, реалізуючи специфічні функції.

Зауважимо, що останніми роками значно збільшилась кількість випадків порушення трудових прав працівників, які працюють у фізичних осіб-роботодавців. Найчастіше такі порушення виявляються у незаконному звільненні роботодавцями працівників (у підґрунті чого лежить, наприклад, суб'єктивне ставлення роботодавця до найманого співробітника тощо); часто трудові правовідносини встановлюються з порушенням законодавства про працю (роботодавці наймають працівників без укладання трудового договору, в результаті чого останнім дуже складно захищати свої трудові права); несвоєчасно виплачується заробітна плата; порушуються законодавчо закріплені вимоги щодо безпечних умов праці тощо.

Необхідно підкреслити, що здійснення контрольно-наглядової діяльності у досліджуваній сфері покладається на різні органи державної влади, до основних функцій яких найбільш доцільно віднести такі:

- виявлення порушень трудових прав працівників з боку роботодавців;
- розроблення пропозицій щодо профілактики виникнення порушень трудового законодавства;
- контроль за виконанням приписів, що були винесені стосовно роботодавця в результаті перевірки компетентними органами;
- розроблення, погодження та затвердження щорічного плану проведення планових перевірок;
- складання протоколів про адміністративні правопорушення стосовно роботодавців, які порушили законодавство про працю;
- організація та ведення моніторингу виконання законодавства у сфері праці включно зі збором, обробкою та аналізом інформації, експлуатацією автоматизованої інформаційної системи з контролем і наглядом.

Висновки

Таким чином, нагляд і контроль як особливі форми захисту трудових прав працівників, які працюють у роботодавців – фізичних осіб, забезпечують дотримання законності у сфері праці, дозволяють своєчасно виявити й усунути в ній певні недоліки, а також ужити заходів щодо притягнення до відповідальності роботодавців, які вчинили порушення чинного законодавства про працю. Контрольно-наглядова діяльність виступає у ролі своєї гарантії реалізації права працівників на справедливі та безпечні умови праці, належне обладнання робочих місць і дотримання законодавства роботодавцями під час укладання трудового договору з найманим працівником.

Список бібліографічних посилань: **1.** Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2009. 1736 с. **2.** Сиротяк М. Р. Захист прав потерпілого в провадженні в справах про адміністративні правопорушення : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2007. 205 с. **3.** Яковлева А. В. Способи захисту трудових прав работников (концептуальный аспект) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. М., 2007. 33 с. **4.** Кобринський В. Ю. Адміністративно-правові аспекти визначення поняття контролю. *Юридична Україна*. 2006. № 12. С. 45–48. **5.** Адміністративне право : підручник / за заг. ред. Ю. П. Битяка, В. М. Гаращука, В. В. Зуй. Харків : Право, 2010. 624 с. **6.** Черкес М., Васильєв С. Про Конституційний Суд УРСР. *Радянське право*. 1991. № 4. С. 3–8. **7.** Нестерова Т. А. Защита трудовых прав в России: юридическая сущность и приоритетная роль государственных органов : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.05. Пермь, 2005. 511 с.

Надійшла до редколегії 23.09.2020

Vasylo I. V. Supervision and Control as Special Forms of Protecting Labor Rights of Employees who Work for Employers Being Individuals

The emphasis has been placed on the fact that the number of recent cases of violation of labor rights of employees working for employers being individuals has significantly increased, which, in turn, necessitates effective supervision and control in this area. Based on the analysis of scientific views, the author has provided own definition of supervision and control as special forms of protecting labor rights of employees working for employers being individuals. It has been emphasized that the control within the framework of the considered issues ensures observance of the law in the sphere of labor, allows to reveal and eliminate certain shortcomings in time, as well as to take measures to prosecute employers who have violated current labor legislation. Features of this scientific category have been outlined. It has been stated that the control and supervision activity acts as a kind of guarantee of the realization of the right of employees to fair and safe working conditions, proper equipment of workplaces and compliance with the law by employers while concluding an employment contract with an employee. It has been argued that the implementation of control and supervisory activities in the studied area relies on various public authorities, where their main functions should include the detection of violations of labor rights of employees by employers, development of propositions to prevent violations of labor laws, monitoring the compliance with regulations issued in regard to employer in the result of inspections by the competent authorities, development and approval of the annual plan for scheduled inspections; drawing up minutes on administrative offenses against employers who have violated labor legislation; organization and monitoring of the compliance with labor legislation, including the collection, processing and analysis of information, operation of an automated information system for control and supervision.

Key words: supervision, control, form, protection, labor rights, an employee, an employer being an individual.

